

Záleží na důkazech?

Ronald A. Knox

Nezabývám se tím, jsou-li klasické důkazy Boží existence obhajitelné. Kladu si otázku: Jakou praktickou hodnotu mají tyto důkazy pro mysl běžných mužů a žen dnes? Jakými změnami prošel náš pohled na svět od chvíle, kdy je scholastika formulovala?

Určitý argument může být koneckonců dokonale neprůstředný, a přesto nedokáže prakticky přesvědčit mysl žijících mužů a žen. Opáčí třeba: „Ano, uznávám, že tvoje argumenty neumím vyvrátit, ale nemám jaksi potřebu z nich cokoli vyvozovat.“ A to je snad ještě mrzutější než ten nejzarytější nesouhlas, s nímž se může setkat filosof.

Představte si, že jste dominikánský mnich před pěti sty lety v Oxfordu, který studuje pět důkazů svatého Tomáše a píše k nim komentář, jen nějakých sto metrů od místa, kde teď sedíte. V jakém pěkně celistvém světě to žije! Geograficky celistvém. Žije na okraji světa, jehož středem prakticky vzato pořád zůstává jisté středozemní jezero. Obývají ho katolíci – nesmíme zapomínat, že se tehdy zdánlivě podařilo urovnat schisma mezi Východem a Západem –, pár nepřilíš významných heretiků, Židů a v pozadí temná masa strašlivých mohamedánů, kteří jsou nicméně dobří monoteisté. Ateismus není nic víc než podivná myšlenka v hlavách několika učenců; modláci jsou lidé, o kterých jste se mohli dočíst v knihách, jsou už po smrti a smaží se v pekle. Je to svět celistvý i po myšlenkové stránce. Věda, filosofie a teologie nepředstavují tři oddělené větve vědní, ale tři příčky jediného vzdělávacího žebříku. Od pozorování přírody stoupá člověk k čistému myšlení; od čistého myšlení ho milost povznáší k rozjímání o nadpřirozenu. Člověk je extrovert; jeho mysl nemá ve zvyku vracet se bez přestání sama k sobě, což může plodit pochybnosti o jeho vlastních myšlenkových procesech nebo realitě světa, v němž žije. Můžete se oddávat stovkám podivných a na první pohled nepravověrných spekulací, ale přitom dobře víte, že jde o pouhou intelektuální hru; nemyslíte to úplně vážně.

O padesát let později přistál Kryštof Kolumbus na Kanárských ostrovech. A s tím, jak se postupně projevovaly důsledky této plavby, nemohl se už člověk zachumlat do pohodlného roucha evropské civilizace. Najednou vyšlo najevo, že svět je nepřehledné místo, kde kromě něho žije spousta divochů – z jeho pohledu byli Mexičani a Peruánci stejní divoši jako všichni ostatní. Jejich teologie byla naprosto pochybená, což se jim ovšem nedalo vyčítat, protože křesťanská zvěst k nim

nikdy nedoputovala. Co celou tu dobu dělali? Objevili pět důkazů Boží existence sami? A pokud se nenašel žádný „neslavný Aristotelés“, [1] který by to pro ně udělal, jak by se dalo očekávat, že budou mít o Bohu ty správné představy? A co je ještě podivnější, jak to přijde, že si vůbec nějaké představy o Bohu vytvořili, byť i chybné?

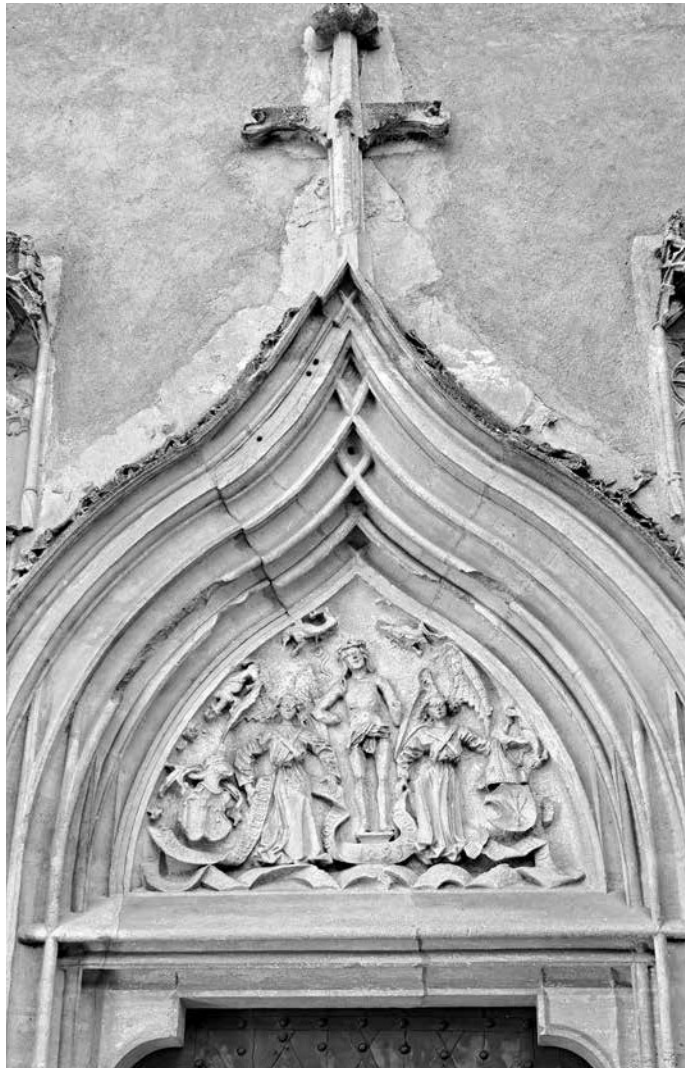
A pak, padesát let na to, se jako kotěti, které zahlédlo svůj vlastní ocas, podařilo filosofu Descartovi zahlédnout sebe sama při myšlení. A řekl si: „Jak vím, že existuji? Jen proto, že myslím.“ Všechno ostatní poznával prostřednictvím idejí ve vlastní mysli; jak mohl s jistotou vědět, že jeho ideje odpovídají skutečnosti? A tak dále. Descartes se stal otcem moderního idealismu. Pro něho byla idea Boha evidentní, a tudíž pravdivá; existenci Boží nebylo třeba dokazovat z existence světa okolo vás; naopak bylo třeba dokázat existenci světa okolo vás z existence Boží. Kdyby neexistoval Bůh, neměli bychom jistotu vůbec o ničem. Descartes měl ty nejlepší úmysly a byl to obdivuhodný katolík. Jeho systém dal ovšem časem vzniknout Lockeovu senzualismu a Humeově skepsi. Člověk začal pochybovat o hodnotě vlastní mysli jako nástroje myšlení; a jak si mohl být jistý Tomášovými pěti důkazy, když se nemohl spolehnout ani na vlastní duševní procesy?

Žádný myslitel nikdy nemyslí zcela nezávisle na lidech své doby, ani když jsou jeho myšlenky tak osamělé jako myšlenky Descartovy. A Descartes byl v jistém smyslu dítětem svého věku. Došlo totiž k tomu, že ve světě, který Kolumbus zázračně rozšířil, který Koperník obrátil vzhůru nohama a který náhle obohatily nově objevené poklady klasického starověku, vypukl humanismus. Tento pojem označuje několik věcí a všechny jsou důležité; ale nás v tuto chvíli zajímá, že podle humanistů se má lidstvo zabývat v první řadě samo sebou; to, co se děje ve světě kolem nás, není tak zajímavé jako to, co se děje v našem vlastním nitru. Umění všude tihne k portrétu a poezie k dramatu; do středu zájmu se dostává člověk. A pokud byste se měli pokusit dovodit existenci Bytosti ještě vyšší, než je on, pak se od vás nečeká, že ji budete dovozovat z povahy světa kolem sebe. Dovodíte ji z povahy sebe sama, z povahy myslící bytosti.

A zatím, podivně vklíněn mezi Kolumbem a Descartem,

vstupuje na scénu třetí narušitel světového pořádku, Martin Luther. Reformační křesťanství nemělo na první pohled proti přirozené teologii ani Tomášovým pěti důkazům žádné výhrady. Ale vlastně je ani k ničemu nepotřebovalo. Člověk byl beznadějně pokřiven Pádem; co mu bylo platné nějaké vědění o Bohu? Znáť Boha není k ničemu, pokud se mu nedokážete zalíbit. A jediný způsob, kterým mohl člověk přispět ke své spáse, jediný způsob, který mu milost umožňovala, bylo slepě věřit. Víra byla natažená ruka, která přijímá dar Božího milosrdenství; neměla nic společného s uplatňováním lidského rozumu, nezávisela na žádném procesu argumentace. Boží existence se tedy považovala za cosi, co platilo axiomaticky – vždyť to ostatně stálo v Bibli. S celou záležitostí už si dělali hlavu jenom lidé, kteří se profesionálně zabývali filosofií.

Nejnápadnějším znakem rozchodu teologie a filosofie, zejména v protestantských zemích, je nástup deismu. Jde o filosofické náboženství 17. a 18. století, přesvědčení, které připouští existenci osobního Stvořitele, protože ji lze dokázat, ale odmítá veškeré zázraky, veškeré aktivní zásahy ze strany Prozřetelnosti a nedává žádný prostor Kristu jako božské osobě. Proti tomu se staví Pascal ve Francii, Spener a Zinzendorf v Německu a bratři Wesleyové v Anglii. Podle těchto mužů, vymezujících se proti deismu, musí náboženství působit na srdce, nikoli na mozek. Pascal sice připouští platnost Tomášových důkazů, svou apologetiku ani žádný jiný filosofický princip na nich ovšem nestaví; jestliže se přesvědčíme o Boží existenci, aniž bychom se zároveň přesvědčili, že jsme ubozí, padlí hříšníci, budeme jen o to nešťastnější a pravděpodobně i o to blíže zatracení.

Ronald A. Knox

Reformační křesťanství nemělo na první pohled proti přirozené teologii ani Tomášovým pěti důkazům žádné výhrady. Ale vlastně je ani k ničemu nepotřebovalo.

Netrvalo dlouho a po rozchodu mezi teologií a filosofií následoval rozchod mezi filosofií a vědou. O lidech, kteří se v 18. století zabývali vědou, například o Newtonovi, se pořád ještě mluvilo jako o filosofech. Samotné slovo „vědec“ vzniklo teprve v roce 1840. Vzniklo však jako pojmenování něčeho, co už dlouho existovalo, totiž skupiny lidí, kterým stačilo číst knihu přírody ve světle experimentu, aniž by se starali o první principy. Ano, filosofie začala tento spor tím, že zpochybnila platnost smyslové zkušenosti. Jenže ani věda nebyla tak docela bez viny. Vědci, jak známo, pořád s oblibou fušují do filosofie; ale s filosofií se věčně přou.

A tak se příjemný žebřík našeho dominikána, který kdysi vedl od stvoření přímo k Bohu, rozpadl na tři části a mezi těmi zejí bolestné mezery. Za posledních sto padesát let vycházeli filosofové, kteří se snažili předložit argumenty pro Boží existenci (například Kant), z povahy lidského vědomí, anebo (například Hegel) z povahy lidského vědění, nikoli z naší zkušenosti vnějšího světa. A nekato-

lická teologie hledí i na tyto přístupy s podezřením; Kantův morální arbitr nebo Hegelovo Absolutno působí na mysl věřících jako chladná abstrakce na míle vzdálená osobnímu Bohu, kterého vyznáváme my křesťané. A tak nám moderní teologové raději říkají, že zárukou Boží existence je zkušenost, ať už to přesně znamená cokoli; anebo snad že sama naše schopnost chvět se

při myšlence nadpřirozeného světa dokazuje, že tento nadpřirozený svět existuje. Teologie bude v každém případě používat své vlastní důkazy, i když se okolnímu světu nezdaří kdovíjak přesvědčivé; už se nespokojí s tím, aby si vypůjčovala odložené šaty své nevhledné sestry.

MSGR. RONALD ARBUTHNOTT KNOX (1888–1957)

byl synem britského anglikánského kněze, v mládí nicméně konvertoval ke katolicismu. Ačkoli je v českém prostředí znám jen jako autor desatera spisovatele detektivky, byl především teologem. K jeho hlavním dílům patří kromě nového překladu Vulgáty autobiografie *A Spiritual Aeneid* (1918) a apologetické knihy *The Belief of Catholics* (1927) a *The Creed in Slow Motion* (1949).

→ A jak se k tomu všemu mezitím postavila katolická církev? Nežijeme v zátoce chráněné před všemi vanoucími větry; proudy současného myšlení na nás dorážejí, přestože se držíme svých jistot. Na začátku 19. století měli někteří katolíci myslitelé sklon vyhýbat se starým způsobům argumentace. Fideisté soudili, že každý člověk, je-li ochoten naplno využít všech svých příležitostí, má k dispozici zvláštní světlo víry, které mu říká, že Bůh existuje; jde o jakýsi šestý smysl a nejsou potřeba žádné argumenty. Tradicionalisté se naproti tomu odvolávají na všeobecně sdílenou zkušenost a tvrdí, že jsme vy i já a vůbec všichni začali věřit v Boha proto, že nám o něm řekli, když jsme byli ještě docela malí. Adam přece nejspíš řekl o Bohu Šétovi a Šét Enošovi a tak pořád dál, až nakonec zjevení, jehož se dostalo Adamovi, dospělo nepřerušenu posloupností až k vám a ke mně. Církev žádný z těchto názorů neodsoudila, pokud se jedná o jejich pozitivní stránku. V roce 1870 však vatikánský koncil ostře vystoupil proti negativním konotacím, které z nich snad měly plynout. Znovu potvrdil zásadu, která se objevuje v Knize moudrosti i v Pavlově listu Římanům a podle níž lze Boží existenci prokázat, budeme-li rozjímat nad jeho dílem;[2] a k této zásadě se jako katolíci hlásíme.

To podle mého názoru neznamená, že každá lidská mysl musí nutně uznat přesvědčivost Tomášových pěti důkazů, jakmile jí byly předloženy. Argument přece může být platný, přestože v myslí neuvyklé ovzduší metafyziky nevyvolá víc než chabý souhlas. Neznamená to podle mě, že dítě ponechané na pustém ostrově a odkázané po intelektuální stránce výhradně samo na sebe by nutně dospělo k pravdě o Boží existenci. Ale podle mého názoru musíte uznat, že lidská společnost, jakkoli málo kulturně rozvinutá a barbarská, by k této pravdě měla být schopna dospět, byť nepochybně jen v primitivní a naivní formě. Rozhodně to neznamená, že žádné další důkazy – například důkaz ze svědomí – neplatí nebo že se člověk pro své soukromé účely nemůže spokojit s tradičním přesvědčením o Boží existenci, které už nikdy nebude dál zkoumat. Říká se tím pouze tolik, že pokud se nám Tomášovy důkazy nezdají

přesvědčivé, nemáme z toho vyvozovat, že se jedná o vybuchlou nálož středověkého myšlení; máme pouze uznat, že jim nerozumíme, pravděpodobně vinou vlastní hlouposti.

Taková je situace z teoretického hlediska. Jaký význam mají Tomášovy důkazy v praxi? Vezměme si ten nejhorší případ; předpokládejme, že scholastický přístup k teologickým hádankám má ke skutečnému životu tak daleko, jak se nás snaží přesvědčit jeho nezarytější kritikové. Dejme jim, čistě hypoteticky, za pravdu v tom, že – za prvé – Tomášovy důkazy nemohou (rozhodně ne dnes) nikoho přesvědčit v tom smyslu, že by takový člověk pod jejich vlivem změnil svůj náboženský postoj. Dejme jim za pravdu v tom, že – za druhé – vy i já, který jsem byl povolán ke službě Bohu v katolické církvi, bychom měli raději přistupovat k Bohu v prostém duchu víry, a ne si pokaždé, když se k němu obrácíme a chystáme k modlitbě, pomocí argumentů připomínat, že lze jeho existenci dokázat. Přesto je podle mého názoru důležité si uvědomit, že jeho existenci dokázat lze, a občas si ujasnit myšlenky, pokud jde o intelektuální dobrodružství, které je s těmito důkazy spojeno.

Nepochybuji o tom, že se v dohledné době zúčastníte debaty se svými nekatolickým přáteli, při které přijdou na přetřes základní náboženské pravdy – jestli jste někdy už něco takového nezažili. Nejspíš zjistíte, že lidé, kteří podle vlastních slov v Boha vůbec nevěří, budou k vám jako katolíkům podivně shovívaví. Budou automaticky předpokládat, že jste o něčem takovém přesvědčeni a že si to nedáte vymluvit; řeklo se vám, že máte věřit tomu a tomu a vy samozřejmě pokaždé uděláte, co se vám řekne. Ani se na vás – a to je právě to podivné – nedívají skrz prsty, což by měli, vzhledem k tomu, že takhle rouhačsky zacházíte s rozumem, který vám Všemohoucí Bůh nadělil. Žijí v jakési iracionální představě, že katolík je nějaký jiný druh člověka, ne normální smrtelník. Víím, o čem mluvím, pamatuju si totiž, že jsem svoje katolické přátele takhle vnímal, když jsem byl protestant. A to jsem byl katolizující protestant, takže jsem jim měl rozumět líp. Lidé mají sklon brát katolíky jako nějaký jiný živočišný druh; a mívají tak nějak pocit, jako by bylo v pořádku, že *katolíci* téměř věcem věří. Ale copak může být správné věřit něčemu, co není pravda? Copak může být nějaká věc pravdivá pro jednoho člověka, a ne pro druhého?

Nebezpečí vidím v tom, že nebudeme-li se mít na pozoru, časem tohle hodnocení katolicismu přijmeme za své. Že my sami začneme pohlížet na nevěřící jako na lidi, kteří nevěří, protože si nemůžou pomoci – jsou prostě takoví! Netvrdím, že se vám díky rozumové víře v Boží existenci podaří přesvědčit toho, kdo o ní pochybuje. Ale ochrání vás to, ve vaší vlastní mysl, před nebezpečnou myšlenkou, že tento člověk má právo pochybovat, protože je takový, jaký je. Nikdo nemá právo pochybovat o tom, co je pravda. Budete si moct říci: „On a já nejsme různé živočišné druhy; oba žijeme podle stejných zákonů

myšlení. To je tak jisté, jako že dýcháme stejný vzduch. A tyhle zákony myšlení se vztahují i na existenci Boha; a kdyby tenhle člověk dokázal překonat svoje hloupé zábrany, poznal by, že to tak je. "Ochrání vás to před nebezpečnou a mylnou představou, že náboženské rozdíly jsou otázkou vkusu, a nikoli pravdy.

A co se týče našich vlastních životů – je asi pravda, že se nebudeme chtít obracet k Tomášovým důkazům, dokud budeme žít život běžných křesťanů. Představa Boha je natolik provázána s celým naším výkladem vesmíru, se všemi našimi myšlenkovými návyky, že není třeba udělat nic víc než čas od času vyznat víru v Boha, a to spíš v rámci zbožnosti než proto, že bychom měli pocit, že to potřebujeme. Ano, ale možná přijde chvíle, kdy – třeba pod tíhou náhlého šoku, velkého rozčarování nebo neočekávaného konfliktu mezi vaší vůlí a Božím zákonem – budete v pokušení Boha opustit a najít útočiště ve stvoření. Pokud jste ve „svém mládí nosili jho“ přirozené teologie,[3] pak vzápětí pochopíte, že to není možné. Bůh nepřestane existovat jenom proto, že si to přejeme; je zde. Ať pohlédnete kteroukoli alejí, na jejím konci spatříte jeho tvář; jeho stvoření věrně oznamuje, že Bůh je zde. Když se ohlédnete za svým životem, narazíte v něm na podivný řetěz příčin a následků a vaše mysl od nich dojde až k první Příčině, kterou je Bůh. Budete přemýšlet o změnách, které postupem let prodělaly vaše tělo a mysl, přičemž vaše minulé a přítomné já spojuje jen křehký most paměti, a v původci těchto změn poznáte prvního Hybatele, kterým je Bůh. Vzpomenete si, že všichni spějeme ke smrti, a až budete přemítat o pomíjivosti své vlastní existence, postavíte ji do protikladu k nadčasové energii oné nutné Bytosti,

kterou je Bůh. Pocítíte sílu lásky nebo obdivu k jinému člověku a pochopíte, že lidská dokonalost, která je vyvolala, jen poukazuje nad sebe k Nejvyšší dokonalosti, jíž je Bůh. Budete se bouřit proti řádu věcí, a když si to uvědomíte, pochopíte, že by ve věcech žádný řád být nemohl, kdyby nešlo o projev myslí, Mysli, která patří Bohu. Ze všech stran vás budou obklopotvat návštějí, která vám budou říkat, že tudy cesta ven nevede. Ať už ho chcete, nebo ne, Bůh je zde.

Z anglického originálu Does Proof Matter? (in Knox, Ronald. A. A Hidden Stream. A Further Collection of Oxford Conferences. New York: Sheed Ward, 1953, s. 12–22) přeložil Milan C. Orálek.

POZNÁMKY:

- [1] V originále „mute and inglorious“. Narážka na báseň Thomase Graye (1716–1771) Elegie psaná na hřbitově vesnickém – viz *Moderní básníci angličtí*, přel. Jaroslav Vrchlický. Praha: Vilímeček, 1898, s. 10–14. – Pozn. překl.
- [2] „Vskutku nicotní jsou od přírody všichni lidé, kterým nebylo dáno znát Boha. Ze všeho dobrého, co mají před očima, nedokázali poznat toho, který je, a z pohledu na dílo nerozpoznali Tvůrce. Ale oheň, vítr nebo rychlý mrak, hvězdný kruh, dravé vodstvo nebo nebeská světla považovali za světovládné bohy. Jestliže uneseni jejich krásou je pokládali za bohy, tím spíše měli poznat, oč lepší je jejich Pán, neboť on, té krásy Prapůvodce, vše stvořil. Jestliže žasl nad jejich mocí a působením, měli z nich pochopit, oč mocnější je ten, kdo je uspořádal. Neboť z velikosti a krásy tvorů může být srovnáním poznán původce jejich bytí. Ale ovšem, zasluhují malou výtku: zřejmě bloudí při hledání Boha a ve snaze ho nalézt. Zabývají se totiž jeho dílem a zkoumají je, ale spoléhají na svůj zrak, neboť je krásné, co vidí. Nelze je však omluvit, neboť jestliže dokázali tolik poznat, že byli schopni probádat svět, jak to, že nenašli hned Pána těchto věcí? (Mdr 13,1–9). – „Jeho věčnou moc a božství, které jsou neviditelné, lze totiž od stvoření světa vidět, když lidé přemýšlejí o jeho díle, takže nemají výmluvu“ (Ř 1,20). – Pozn. překl.
- [3] Pl 3,25. – Pozn. překl.

revue ČESKÉ KŘESŤANSKÉ AKADEMIE
www.krestanskaakademie.cz

Universum

► rozhovory
► analýzy
► komentáře

► vychází 4x ročně ► cena 50 Kč ► roční předplatné 200 Kč ► ukázkové číslo zdarma
Ukázkové číslo či předplatné zajistí: SEND Předplatné s. r. o. www.send.cz